

ИСТОРИЧЕСКИ ПРЕГЛЕД НА РАЗВИТИЕТО И ПРАВНА УРЕДБА НА
КОНКУРЕНЦИЯТА В БЪЛГАРИЯ ДО 1944 г.*Юлия Тодорова*HISTORICAL REVIEW OF THE DEVELOPMENT AND COMPETITION LAW
SYSTEM IN BULGARIA UNTIL 1944*Yuliya Todorova*

Abstract: *The primary focus of this article is to review the historical development of the competition and competition law in Bulgaria between 1925 – 1944. During that period competition law has grown in response to the economic changes in Europe and in the United States.*

In Bulgaria rules concerning the competition have been applied to economic activities that were regarded as cartels, monopolies, anticompetitive behavior of firms (undertakings). Several laws against the unfair competition were adopted. The most important cartel provisions were accepted from German anticompetitive law and Austrian competition rules.

Bulgaria implemented French doctrine about antitrust damages actions for breaches of competition law and the civil damages litigation.

This article seeks to analyse the new Bulgarian competition framework and will look also at its approximation with US law. According to Sherman Antitrust Act from 1890 the Cartel court and the public administrative body - Commission of cartels were established. The Commission has regulated registration of cartels, prices and has had the legal power to change some of the terms of the cartel agreement.

For the proposed historical period of time, the competition legislation aimed to improve the legal and institutional (administrative) framework of competition in Bulgaria and permitted the implementation of the competition policy in the economic growth of the country.

Key words: *competition, cartel, agreement elements of the cartel, trust, court appeal, undertakings*

През първата четвърт на 20 век с развитието на стоково-паричните отношения в Европа, българската промишленост бележи напредък и финансовата система се стабилизира. Уедряват се капиталите, а производителите и търговците се групират, като създават картели и консорциуми. Тези икономически групи са явление на стопанската реалност след Първата световна война и особено преди Втората. Разновидностите и многообразието на така създадените се стопански отношения поставят въпроса за законодателното им уреждане, включително чрез създаване на правила за защита на конкуренцията между икономически обособените формирания.

Предмет на настоящата статия е анализът на нормативната уредба на конкуренцията в България през посочения период, както и способите

за държавно регулиране. Конкуренцията не е самоцел на стопанските предприятия, а определя правилата на пазара, на който те участват. Тя се свързва с понятията „тръст“, „картел“, „монопол“, „нелоялна конкуренция“. Конкурентното право в този смисъл е относимо към икономиката на държавата и поведението на участниците на пазара¹.

1. За понятието „конкуренция“

Развитието на индустриализацията и окрупняването на индустриалната собственост в Европа, и в България през очеретания исторически период, включва покровителството на лоялната конкуренция.

В законодателството на България понятието „конкуренция“ не е ново. Богатото термино-

¹ Whish, R. Competition Law, Oxford University Press, 2005, p. 1.

логично разнообразие както у нас, така и в чуждите законодателства, не показва същностни понятийни различия².

Думата „конкуренция“ е общоупотребима. В българското право тя е заимствана от френската „concurrance“, която, от своя страна, произлиза от латинското „concurrere“ (съвместно движение, стълкновение, състезание). Подобно значение има и латинското „competitio“ (от „pedis“ – ‘ходило’), оттам на английски – „competition“³. Позитивното право не е в състояние да обхване всички проявления на свободната конкуренция, а нейните граници се характеризират с изключителна за времето си неустановеност. Приема се, че когато участниците в икономическия живот нахърнят чужда правна и икономическа сфера, се наблюдава стълкновение на интереси. Конкуренция, която съдържа противоправни или противоетични елементи и нарушава добросъвестната търговска практика, се определя като „нелоялна“⁴.

2. За регулацията на конкуренцията в САЩ и Европа

Режимът на конкурентното право в САЩ и в Европа в края на 19 и в началото на 20 век сочи, че законодателите споделят общата му цел, а именно гарантиране благосъстоянието на хората и защита на конкуренцията. По-конкретно през 1890 г. в САЩ е приет американският антимонополен закон – Sherman Antitrust Act⁵. В този закон се използва терминът „антитръст“. Правните норми, които го уреждат, по същество регулират пазарното поведение на американските компании, които до този момент използват тръстовете, прикривайки естеството на своята дейност. В Америка големите тръстовете се превръщат в монополи, които заплашват както демокрацията, така и свободния пазар. Приети са актовете на Шърман и Клейтън, които кодифицират американското и английското право за ограничения в търговията⁶. Според англо-американската научна мисъл непочтена конкуренция е всяко деяние, което ограничава

стопанската свобода в търговията и промишлеността. Но англо-американската „unfair competition“ по съдържание и по дух не е идентична с континенталната непочтена конкуренция⁷.

За да се осигури нормативно установената цел на конкуренцията, в Германия е приет първият Gesetz gegen den unlauteren Wettbewerb от 7 юни 1909 г. и по-късно през 1933 г. Австрия също има свой закон за конкуренцията – Bundesgesetz gegen den unlauteren Wettbewerb от 26 септември 1923 г. Чехия регулира конкуренцията чрез Закон против нелоялната конкуренция от 1927 г. Френското конкурентно право се основава на Френския граждански кодекс, който от 1804 г. сочи, че всяко действие на човек, което е причинило виновно вреда на друго, го задължава да я поправи.

В немската доктрина към 40-те години на 20 век още няма точно определение за непочтената конкуренция. Така например тя е възприемана като предприетата против повелите на верността, добросъвестността в търговията и стопанските отношения дейност, за да се отнеме клиентелата на друго. Френската доктрина, която създава учението за непочтената конкуренция, най-общо я определя като „борбата за клиентелата“, респ. недобросъвестно деяние, противно на добрите нрави, извършено с цел конкуренция и да привлече клиентелата на друго. Всъщност идеята по този начин да се интерпретира нелоялната конкуренция, води своето начало от Фрайбургската школа по ордолиберализъм. Това е немското схващане на социалния либерализъм, който се заражда през 30-те години на 20 век в Германия. Характерно за Германия по това време е, че икономически силните пречат на малките и средните предприятия да осъществяват свободна стопанска дейност. Оформя се виждане, че държавата следва да се намеси и да осигури една ефективна пазарна среда⁸.

В сравнителноправен аспект френската доктрина към 1940 г., когато е приет първият български Закон за непочтената конкуренция, запазва

² Марков, М. Ограничаване на конкуренцията. С.: Сиби, 2000, с. 25.

³ Марков, Е. Предотвратяване на нелоялната конкуренция//сп. Търговско право, 1996, №3 – 4, с. 31–38.

⁴ Колев, Св. Правна регламентация на непочтената конкуренция в България//сп. Архив за правни науки, 1941, с. 337–341.

⁵ Текстът на закона е достъпен на интернет адрес: <https://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=true&doc=51&page=transcript>

⁶ Douglas, F. Broder. A guide to US Antitrust law. London: Sweet and Maxwell, 2005, p. 39.

⁷ Колев, Св. Цит. съч., с. 344.

⁸ Матенина, Е. Доктрината за съществените съоръжения//сп. Европейски правен преглед, том XVI, Българска асоциация за европейско право, 2016, с. 102–103.

названието „concurrance deloyale“ само за гражданските престъпления и изисква за непочтената конкуренция като предпоставка – недоброевестността. Според френските юристи престъпления, за които не е необходима недоброевестността, се наричат непозволена конкуренция – „concougrance illicite“. Френската икономика за един много дълъг период се предпазва от чуждата конкуренция и създава бариери за нея⁹.

Правното естество на непочтената конкуренция е обект на изследване в исторически аспект. Теориите в Европа се делят на две групи.

Първата група определя непочтената конкуренция като гражданско престъпление – деликт, а втората я счита за деяние *sui generis*¹⁰.

Родината на теорията, която възприема непочтената конкуренция като граждански деликт, е Франция. В Италия е реципиран Френският граждански законник, като в него има специален текст за непочтената конкуренция. Във Франция се приема, че за разлика от гражданските престъпления, при които деецът има посочено психическо състояние при извършване на неправомерното действие, при непочтената конкуренция няма обвързване на действията със субективните преживявания на дееца. Също така при гражданските деликти следва да е налице една конкретна пряка причинно-следствена връзка между умишленото или непредпазливото деяние и последвалата щета, а непочтената конкуренция не винаги уврежда едно конкретно благо.

Другата теория, която се възприема в буржоазната правна доктрина, е, че непочтената конкуренция е институт *sui generis* на стопанското право, отразяващ грижата на държавата за морализиране на стопанските отношения.

3. За правната уредба и развитие на конкуренцията в България

Създаването на свободен пазарен обмен в Царство България между българските предприятия и тези от Европа правно и икономически се свързва с приемането на първия Закон против непочтената конкуренция¹¹. Преди него има шест

проекта, а три от тях са значими за правната рамка на обществените отношения, които тя регулира.

Първият проект на Наредбата-закон за нелоялната конкуренция е на П. Венедиков. Нормите на проекта са заимствани от упоменатите по-горе германски, австрийски и чешки закони за регулиране на конкуренцията.

Независимо че проектът на П. Венедиков отразява духа и правото на държави като Германия, Австрия и Чехия, той не е възприет. Вторият проект е на С. Бобчев, който претърпява две редакции от 1938 г. Този проект е оценяван високо, защото дава цялостна и завършена система не само за борба с непочтената конкуренция, но и за морализирането на стопанските отношения в страната¹².

Окончателният проект на закона е подготвен през 1940 г., като в него е възприет проектът на С. Бобчев в неговата трета редакция. Българският законодател в заглавието на закона не използва термина „нелоялна“ конкуренция, а „непочтена конкуренция“. В исторически план най-близко до българското съдържание на „непочтената конкуренция“, стои понятието в немската доктрина – „unlauterer Wettbewerb“, и на английската – „unfair competition“. Не случайно законът борави с понятието „добри нрави“ в чл. 1 от закона, защото с така употребения термин той се стреми да акцентира върху противонравствения характер на средствата, които нарушават конкуренцията.

Защо непочтена конкуренция? На този въпрос търси отговор правната наука в България в областта на конкурентното право, основавайки се именно на англо-американското и немското законодателство и анализирайки поведението на участниците на пазара. Макар приложимостта на забраната за ограничаване на конкуренцията във всички случаи да е отречена още в началото на американската практика по прилагането на Sherman Act, все пак нормите, уреждащи антиконкурентното поведение на предприятията, не излизат от европейската правна доктрина за нелоялната конкуренция¹³.

Затова българските юристи, повлияни от немската и австрийската правна теория, с осно-

⁹ Bell, P. M. H. France and Britain 1940–1994, The Long Separation, Routledge Tailor and Francis Group, London and New York, 2014, p. 157.

¹⁰ В превод от латински език – ‘единствен по рода си, уникален’.

¹¹ Обн. ДВ, бр. 270 от 29 ноември 1940 г.

¹² Колев, Св. Цит. съч., с. 341.

¹³ Марков, М. Ограничаване на конкуренцията (Забранени споразумения, решения и съгласувани практики по чл. 9 от ЗЗК), С.: Сиби, 2000, с. 186.

вание приемат, че непочтената (нелоялната) конкуренция е онази конкуренция, която нарушава чувството за морал, честност и почтеност у хората. В теоретичен аспект се посочи, че това са именно такива постъпки и действия, които са противни на добрите нрави, здравия търговски морал и са несъвместими с установената вече представа за честност и почтеност. Деянието е извършено, за да се привлече клиентелата на другого и то накърнява чуждия правен интерес.

Нормата на чл. 1 от Закона против непочтената конкуренция съдържа фактическия състав и съществените елементи на непочтената конкуренция. Според цитираната разпоредба всяко действие и/или бездействие, противно на добрите нрави и с цел за конкуренция в стопанските отношения, се санкционира от българския законодател. Текстът на чл. 1 от закона следователно не съдържа само дефиниция на непочтената конкуренция, но установява за времето си обема на непочтената конкуренция. Изводът, който може да се направи, е, че с така създадената генерална клауза в чл. 1, се забранява служенето в стопанските отношения с цел конкуренция със средства, противни на добрите нрави. В текста на закона не се прави разграничение между хипотезите, в които такова поведение може да е съгласувано доброволно, но може и да е резултат на принуда или обещание за изгода.

Под страх от съдебно преследване и в случай на антиконкурентно поведение това действие ще се прекрати и ще се присъдят вреди и загуби. Законът против непочтената конкуренция в този смисъл създава състави, които предвиждат налагане на глоби при заблуда в полза на предприятие – чл. 2, употреба на име, фирма или търговска марка, от които може да излезе смешение – чл. 3, разпространяване на твърдения от естество да увредят другого – чл. 16, и др. В текстовете на чл. 18 – чл. 28 от закона са формулирани и процесуални норми, които установяват особен режим досежно създаването към търговските камари на специални помирителни съдилища за разглеждане на искове само за прекратяване на деянията и откриване на възможността за налагане на бързи обезпечителни мерки, спиране на деянията чрез използване на временни решения по чл. 162а – чл. 162ф от Закона за гражданското съдопроизводство¹⁴. Следователно санкционните последици от нарушаване забраната за осъществяване на непочтена

конкуренция са основание за налагане на обезпечителни мерки, ангажиране на гражданска и административна отговорност. Създадените специални помирителни съдилища са именно компетентните правораздавателни органи, които могат да направят преценка за наличие на предпоставките за прекратяване на това антиконкурентно поведение и налагане на предвидените в Закона за гражданското съдопроизводство обезпечителни мерки. Развитието на конкурентното право в България за посочения период и защитата на конкуренцията изискват именно създаване на подобни специални правила, свързани с особен съдопроизводствен ред за разглеждане на исковете за прекратяване на антиконкурентното поведение на предприятията.

Българската правна доктрина до отмяната през 1951 г. на Закона против непочтената конкуренция с член единствен на Закона за отменяване на всички закони, издадени до 9 септември 1944 г., приема и че противоположността е съществен елемент на непочтената конкуренция. Това е така, защото авторите на закона целят понятието „добри нрави“ да се интерпретира широко и по този начин да се регулират многообразни обществени отношения. При изготвянето на законопроектите не е случайно именно позоваването им на германската юриспруденция. Имперският съд в редица решения и определения възприема един твърде широк критерий на понятието „добри нрави“. Според немската юриспруденция съдията следва да извлече мярката на понятието „добри нрави“ от господстващото народно съзнание (aus dem herrschenden Volksbewusstsein), от чувството на почтеност на всички честно и справедливо мислещи. Когато се разглежда въпросът за аморалността на непочтената конкуренция, българските правници считат, че следва да се спомене и общото учение на облигационното право за „законната причина на договорите“ или законна причина за задължение, която облигационното право издига като основна предпоставка за валидността на договорите, вкл. и в областта на конкуренцията. Любен Диков изтъква, че непосредствената (типичната) правна цел на всяка престативна сделка е или чрез нея да се създаде задължение в тежест на даден субект по силата, на което последният, от своя страна, да дължи на носителя на вземането задоволяването на някакъв интерес, или пък целта е веднага, при това чрез самата сделка, да

¹⁴ Глава XIIa (Нова 3 от 12 ноември 1934 г.) „Временни решения“ на Закона за гражданското съдопроизводство, обн. ДВ, бр. 246 от 1 февруари 1930 г.

се извърши разместването на благата, обещано при приемането на задължението по правния акт¹⁵. Поради това пряката, типична цел на сключваните договори не трябва да е насочена към антиконкурентно поведение, защото такива споразумения по същество са забранени от чл. 1 на закона.

В разпоредбите на Закона против непочтената конкуренция не се съдържа обща клауза относно наличие на правен интерес. Това означава, че обемът на понятието на непочтената конкуренция няма да е пълен, ако противонравственото деяние не накърнява чужд правен интерес. Правният интерес се очертава във втората част на закона, която е посветена на отделните състави на аморалната конкуренция. В теорията относно непочтената конкуренция за времето след приемането на закона с основание се сочи, че сегният правен интерес не следва да бъде конкретизиран¹⁶. Достатъчно е да съществува една отдалечена опасност за дадено благо, което за претенето деяние може да увреди.

Законът против непочтената конкуренция следователно има за цел да защитава почтените и лоялните правоотношения между хората и стопанските субекти. Преди да бъде приет посоченият закон, лоялността в гражданските правоотношения се защитава и от Закона за задълженията и договорите от 1892 г. (отм.). Нормата на чл. 56 от него очертава фактическия състав на тази защита, а именно: наличност на вреда (увреда), тя трябва да е извършена с умисъл или небрежност, да има каузална връзка между вредата и деянието¹⁷. Съдебната практика изисква вредите да бъдат конкретно и точно определени и доказани, а не неопределени, макар и явно нанесени.

Развитието на икономическия живот в България способства и за сдружаване на отделни лица, групи или предприятия, за да се направи полесно постижима една стопанска цел. Такива сдружавания са картелите. При тях правото на отделна личност да се сдружава попада в конфликт на интересите на цели групи, особено на консуматорите (потребителите) като маса, и по този начин личният интерес се поставя в проти-

воречие с обществения. От друга страна, правните начала за сдружаване, които до този момент са познати в България, не са достатъчни, за да регулират договорните отношения между самите членове на картела, поради което се създава един нов отрасъл в правото т.нар. картелно право¹⁸.

Развитието на законодателната уредба на картелите в България условно се дели на три периода.

Първият период се свързва с приемането на Закон за насърчаване на местната индустрия (ЗНМИ) от 1895 г., за който се счита, че поставя основите на родната промишленост. Според закона картелите се възприемат като особен вид договори. Следователно за правната им регламентация са относими текстовете на чл. 27, чл. 444–чл. 482 от Закона за задълженията и договорите от 1892 г. (отм.).

Вторият период води своето начало с приемането на Закон за контрол върху картелите и монополните цени (ЗККМЦ)¹⁹. Този закон е четвъртият в Европа след законите на Германия, Норвегия и Унгария. Реципиран е от германския Закон за картелите и е относно установяване на държавен надзор върху стопанските споразумения. Писмената форма на договора за картел, която е форма за действителност на договора и вписването му в специалния регистър при Министерството на търговията, промишлеността и труда, са двете кумулативни предпоставки по чл. 1, при наличието на които картелът е законосъобразно създаден.

Законът урежда административния контрол върху вписването на картелите и съдебния контрол върху актовете на Комисията по картелите. Нормативната уредба на Специализирания (Картелен) съд е заимствана от американското противотръстното законодателство, а така също и правната регламентация на картелния регистър, на служебната Картелна комисия, която осъществява контрол за законосъобразност на предпоставките за вписване на картела, вкл. и тези по чл. 11 от закона. Комисията е административният орган, който единствено е компетентен с решение да постанови вписване или да откаже. Макар

¹⁵ Диков, Л. Курс по гражданско право, Облигационно право, Обща част, том III, С., 1934, фототипно издание, С.: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2015, с. 209, 211.

¹⁶ Колев, Св. Цит. съч., с. 355.

¹⁷ Обн. ДВ, бр. 268 от 1 януари 1892 г.

¹⁸ Джиджов, Д. П. Правната същност на картелите//сп. Юридическа мисъл, год. XII, кн. 3, май – юни 1931, с. 148

¹⁹ Обн. ДВ, бр. 220 от 23 декември 1931 г.

правомощията на Картелната комисия по своята същност да са административноправни, законодателят ѝ дава право в случаите, в които картелният договор не отговаря на изискванията на чл. 11 от закона, да поиска изменение на някои части от съдържанието му. Нормата на чл. 11 от закона е с изключително значение, тъй като с нея се въвежда държавен надзор в иначе частноправните отношения на участниците в картела. Картелната комисия има и друго съществено правомощие, а именно да осъществи последващ административен контрол върху вече регистрираните картели и върху монополните предприятия. В този смисъл тя е длъжна при констатирани нарушения на законите да приложи следните мерки: да нормира цените, като решението ѝ влиза в сила след утвърждаването му от министъра на търговията, промишлеността и труда, да поиска от министъра на финансите да намали съответните мита, да наложи глоба, като издаде наказателно постановление. Законът въвежда норма, според която се обявяват за картели и тези предприятия, които имат монополно положение на пазара. Това законодателно решение отговаря на една необходимост в стопанския живот на България – да бъдат проконтролирани предприятията, които могат да нарушат правилата на лоялните, конкурентни отношения на пазара. Също така в приложното поле на контрола са и предприятията, които се ползват с облаги по Закона за насърчаване на местната индустрия. Изводът, който се направи, е, че с текста на чл. 2 от ЗККМЦ законодателят цели да се осуети възможността на предприятията, които са поставени в благоприятно положение по силата на Закона за насърчаване на местната индустрия, ползвайки се от привилегиите на закона, да вредят на стопанския живот. Освен това Картелната комисия като орган на публичната власт има правна възможност да нормира цените. За да реализира своите правомощия като такъв орган, а не като съд, в най-пълна степен е необходимо тя да има както контрол върху картелите и предприятията с монополно положение, така и върху тези по специалния Закон за насърчаване на местната индустрия.

Разпоредбата на чл. 9 урежда статута и правомощията на Картелния съд, който има изрично предвидена в ЗККМЦ подсъдност. С оглед на правомощията си той носи белезите на административна юрисдикция, която разглежда повдигнатите пред нея въпроси по същество. Това е

така, защото съдът се състои от член на Върховния административен съд, юрисконсулт на Министерството на търговията, промишлеността и труда и едно лице, посочено от Софийската търговско-индустриална палата. Според правата, които по закон има Картелният съд, се прави извод, че той е създаден с оглед да се даде една по-голяма гаранция за правата на предприятията, които са под контрола на Картелната комисия. Съдът с оглед характера на жалбата разглежда спора в закрито съдебно заседание и решава делото, без да изслуша страните. Той е длъжен да се произнесе с мотивирано решение по делото в срок от 15 дни от постъпване на жалбата. Решенията му подлежат на касационно обжалване пред Върховния административен съд в тридневен срок. Нормативното уреждане на посочения съдопроизводствен ред за оспорване на актовете на Картелния съд е значимо, тъй като решенията му се постановяват в закрито съдебно заседание, без участието на страните по жалбата и икономическите отношения са с голям материален интерес. При касационното обжалване изпълнението на решението на Картелния съд не се спира, тъй като това не е изрично предвидено в закона.

Решенията на Картелния съд имат сила на присъдено нещо по смисъла на чл. 10 от закона. Те са задължителни за общите и помирителните съдилища.

Третият период е този, действащ до отмяната на Наредбата-акон за индустрията от 1936 г.²⁰ Съгласно закона надзорът върху картелите е дефиниран като надзор върху стопанската дейност.

При анализа на посочените по-горе три закона (Закон против непочтената конкуренция, Закон за индустрията и Закон за контрола върху картелите и монополните цени) се установява, че няма точна дефиниция на понятието „картел“, а по-скоро той е дефиниран описателно.

Картелите имат няколко нормативно установени особености, които ги отличават от другите съглашения.

Първият съществен елемент на картелите е, че картелът е вид монополно споразумение между правно и стопански самостоятелни индустриални предприятия за ограничаване на конкуренцията. Нормата на чл. 35 от Закона за индустрията напр. описва картелите като договори или решения, които чрез установяване на общи цени или продажни условия, съвместно ограничаване или разпределение на производството,

²⁰ Обн. ДВ, бр. 193 от 27 август 1936 г.

запазване на продажни райони за отделните предприятия или по какъвто и да е било друг начин ограничават конкуренцията между предприятията от същия индустриален клон. Текстът на чл. 36 от Закона за индустрията директно борави с понятието „картел“, описвайки кога той е действителен подобно на чл. 1 от Закона за контрола върху картелите и монополните цени.

В правната теория Константин Кацаров също дефинира картелите като договори, но като такива за гражданско или търговско дружество с ограничена отговорност²¹. Тези дружества обикновено се основават от няколко самостоятелни търговци или дружества с цел координиране на усилията за преуспяване на тяхната търговска дейност. Авторът свързва картелите предимно с индустриалните предприятия, докато други считат, че е уместно освен индустриалните предприятия да се включат като субекти на картелното право и търговските предприятия²². Това е така, защото субекти на картелното право са търговци и индустриалци. По аргумент за противното няма да са картели предприятията, които изгубват стопанската си самостоятелност. При анализ на законите, които употребяват понятието „картел“, може да се констатира, че във всички случаи в картела стопанската свобода на участниците е ограничена. Щом тя изчезне напълно тогава сдружаването се превръща в „тръст“ (от гледна точка на англо-американското право при тръстовете се цели завладяването на други предприятия и заличаването на тяхната самостоятелност, докато при картелите участващите запазват своята самостоятелност). Капиталът на тръстовете е предаден в ръцете на едно бюро от довереници – „board of trustees“, което не само управлява всички предприятия, но има власт да сключва сделки, които надминават обикновения стопански обмен, както и да решава прехвърлянето и прекратяването на отделните предприятия. Логическото и сравнителноправното тълкуване на текстовете на чл. 36 от Закона за индустрията навеждат на извода, че отличителен белег на тръста в сравнение с картела е липсата на стопанска самостоятелност. Правната доктрина през този период прави разграничение между тръст и картел с оглед на стопанската цел, като същата установява, че не винаги тръстовете и „дружеството за задържане“,

са насочени към ограничаване на конкуренцията. Те най-често имат непосредствена задача да се рационализира производството. Последното „дружество за задържане“ (в превод от английски език на „holding company“) обикновено е новоучредено и на него няколко предприятия прехвърлят своите акции, като по този начин дружеството добива надзор върху всички предприятия²³.

Вторият съставен елемент в понятието „картел“ е неговата цел, която се изразява именно в ограничаване на конкуренцията. Този елемент по съдържание не е правен. В чл. 35 от Закона за индустрията са изброени отделни случаи на ограничаване на конкуренцията. Законът обаче забранява монополното положение, като приложното му поле се ограничава само до индустриалните предприятия. Тъй като картелите се създават най-вече под формата на дружества по Търговския закон, то картелът като предприятие по смисъла на търговското право следва да се разглежда като съвкупност от права, задължения и фактически отношения. Законите, посветени на непочтената конкуренция, не дават легална дефиниция на понятието „монополно предприятие“. Счита се, че даден картел упражнява монополно положение, когато 70–80% от производствения капитал са обособени в отделен индустриален клон. Все пак чл. 29 от Наредбата-закон за индустрията дефинира монополното положение на едно предприятие, когато е единствено по предмета на своето производство в цялата страна или в отделен район.

Дали дадено споразумение между търговци има белезите на картел, следва да се установи след тълкуване на волята на страните по договора. Но Любен Диков сочи, че картелите са проява и на едноличен акт, тъй като се касае за еднолични актове на дружествени органи, с които се налага на членовете в дружеството една определена правна политика²⁴.

Трети особен белег на картелите е, че те имат различна правно-организационна форма. Обикновено това е гражданско дружество. То е относително свършено като форма за картелните споразумения, тъй като при него предприятията запазват своята стопанска самостоятелност, а съдружниците според чл. 473 от ЗЗД от 1892 г. (отм.) – не отговарят солидарно. Картелите, вкл. и под формата на граждански дружества,

²¹ Кацаров, К. Систематичен курс по българско търговско право, четвърто фототипно издание, С.: 1990, с. 102, 103, 384.

²² Колев, Св. Цит. съч.

²³ Пак там.

²⁴ Диков, Л. Курс по търговско право..., с. 493.

подлежат на вписване при Министерството на търговията, промишлеността и труда, като на осн. чл. 3 и чл. 7 от Закона за индустрията (след отмяната на Закона за контрола върху картелите и монополните цени) е създадена специална Комисия по картелите. Правомощията ѝ се изразяват в разглеждане на въпросите, свързани с контрола върху монополните положения и монополните споразумения в индустрията.

По-рядко картелните споразумения приемат формата на събирателно дружество, което намира приложение при тясно свързани предприятия и при пълно доверие от страна на членовете в тях. Не толкова популярни са картелните споразумения под формата на акционерни дружества. Поначало кооперативното сдружение е неприложимо за картелните споразумения. Според чл. 1 от Закона за кооперативните сдружения от 1907 г.²⁵ кооперативното сдружение е вид дружествена форма, но според съдебната практика при него не се допуска спекулативна дейност, която именно предизвиква създаването на картелите²⁶.

Дружеството с ограничена отговорност е най-пригодната форма за картелни споразумения от гледна точка на търговското право.

Сдружаванията с участие по смисъла на Търговския закон, при които едно търговско дружество дава на едно или няколко лица или дружества едно участие в печалбите и загубите на една или няколко операции или даже върху цялата тяхна търговия, почти не се използват за картелни споразумения²⁷.

Последната правна форма на картелите е професионално сдружение или съюз на основание действащия към онзи момент Закон за професионалното организиране на индустриалците от 1935 г.

Особено място в развитието на конкурентното ни буржоазно право намират правната уредба и битието на картелния договор. Това произтича от обстоятелството, че този договор е основата, на която се изграждат стопанските споразу-

мения през посочения исторически период²⁸. Според броя на участниците в картела той се определя като вид многостранен договор. Касае се по същество до съглашение между самостоятелни (еднолични или колективни) предприятия от един и същ вид, за повече или по-малко продължително време, чрез което се избягва или намалява до минимум конкуренцията помежду им или от страна на трети лица. Когато отделните членове на картела загубят напълно своята стопанска или правна самостоятелност, те се превръщат в тръстове.

В Закона за контрола върху картелите и монополните цени не се съдържат специални изисквания за съдържанието на договорите, дори той създава редица ограничения при договаряне на клаузите от картелния договор. Така напр. според чл. 11 от този закон нищожни са договорите и картелните споразумения, които си поставят за цел: да поддържат неоправдано високи цени, да ограничават производството и пласмента с цел да предизвикат увеличение на цените, да намаляват нормалните цени на суровите продукти, да засягат по друг начин интересите на народното стопанство или общото благо. Законодателят разделя формите на пазарно надмощие в две групи²⁹.

Спорен в съдебната практика е въпросът дали договорът за картел има само частноправен характер. Така напр. според решения на Картелния съд договорът за образуване на картел няма само частноправен характер, за да е безразлично какво съдържа той и въобще дали съдържа нещо. В картелния договор трябва да бъде отразена поне в общи черти стопанската дейност на съставляващите го предприятия. Картелният съд подчертава, че щом съглашението е създадено, за да не може да се упражни контрол върху него от Комисията по картелите, то следва да се приеме, че последният е образуван против целите на закона – това е още едно условие, което пречи да се разреши вписването на картела³⁰. С оглед правата и задълже-

²⁵ Обн. ДВ, бр. 45 от 28 февруари 1907 г.

²⁶ **Колев, Св.** Цит. съч., виж също Решение №423 от 16.11.1920 г. на ВКС II г.о.

²⁷ Обн. ДВ, бр. 114 от 01 януари 1897 г.

²⁸ **Диков, Л.** Търговско право, Свободен Университет за политически и стопански науки. С.: печатница „Балкан“, 1925, с. 405–406.

²⁹ **Димитрова, Е.** „Необходим ли е чл. 19 от Закона за защита на конкуренцията за ефективното прилагане на забраната за злоупотреба с господстващо положение“, ...статията може да бъде намерена на интернет адрес – <http://ebox.nbu.bg/dp25/pdf/13.pdf>

³⁰ Вж. в сп. Адвокатски преглед, год. XII/1932, бр. 17, с. 189–190, Решение №1 на Картелния съд от март 1932 г.

нията, които участниците в картела договарят, и правните последици, към които е насочена дейността на картела, следва да се приеме, че в договора преобладава свободата на договаряне за сметка на държавната намеса в картелните правоотношения. Доказателство за последния извод е липсата в закона на изискване за минимално установено съдържание на договора за картел.

Важно е договорът за картел да е в писмена форма, която е и форма за действителност. Ако формата не е спазена, на осн. чл. 36, ал. 2 от Закона за индустрията картелът като договор е нищожен. Сходна регулация на действителността на картелите е позната и в Германия по онова време, а текстът на чл. 36, ал. 2 от закона е възприет именно от немското законодателство³¹. Вероятно мярката цели да премахне известните устни споразумения на почтени търговци (*gentlemen's agreements*). Страните все пак са свободни да изберат дали договорът да остане в частна писмена форма, или да бъде с нотариална заверка на подписите.

Законът за индустрията не съдържа никакви изисквания и за езика на картелния договор. Тъй като обаче броят на чуждите индустриални предприятия в България към 1932 г. е твърде голям, Комисията по картелите приема решение договорите на чужди езици да бъдат представени в български превод, надлежно заверени от Министерството на външните работи. Картелът се регистрира, едва след като договорът се представи с превод на български език³². В този случай държавата упражнява отново надзор при регистрирането му и с оглед изискванията за форма на договора.

В текста на чл. 36 от Закона за индустрията подобно на чл. 1 от отменения с него Закон за контрола върху картелите и монополните цени има важно изискване договорът за картел да се вписва под страх да бъде обявен за нищожен. Вписването в картелния регистър става въз основа на картелния договор, в оригинал или нотариално заверени преписи. Същността на картелния регистър в българското право е възприета от североамериканското противотръстово законодателство, създадено в края на 19 век. Този институт е непознат в германското картелно право. В Европа той първо е въведен в Норвегия със Закона за контрол върху ограниченията на конкуренцията и злоупотребата с цени от 1926 г., после

в унгарския Закон за стопанските споразумения, които регулират конкуренцията от 1931 г. Анализаторите на картелните споразумения за посочения период с основание сочат, че българският Закон за контрола върху картелите и монополните цени е вторият в Европа, който въвежда картелния регистър³³. Последният е публичен и всеки може да направи справки в него, а не само органите на съдебната власт. Вписването по принцип изхожда от представителния орган на картела и според правно-организационната форма, под която той съществува. Пропускането на срока за вписване не е фатален, но е предпоставка за налагане на глоба. След отмяната действието на Закона за контрола върху картелите и монополните цени фактически е премахнато сложното производство по вписване на договора пред Картелната комисия. Самото вписване има конститутивен характер, но не придава на картелите юридическа личност. Такава форма те придобиват само ако са създадени като търговско дружество.

Законодателят въвежда приемственост относно вписаните до приемането на Закона за индустрията картели и сочи на осн. чл. 72 от Закона за индустрията, че картелните споразумения, заварени от този нов закон, се считат за редовно регистрирани, ако са били вписани в картелния регистър при Министерството на търговията.

В материалноправен аспект правата на предприятията, които участват в картела, се уреждат както от картелния договор, така и от нормите, които регулират тяхното създаване. Така например членовете на картела могат свободно да бъдат приемани, тъй като това е залогът за успехи в стопанската политика на картелите. Членовете на картела могат свободно да излизат от него. Редовно вписаните картели имат право на законна защита спрямо членове, които не изпълняват или нарушават картелния договор. Страните по договора уговарят в него и съдът е този, който следва да реши спор по повод на изпълнение на клаузи от договора. Споровете са подсъдни на общите съдилища или на специален помирителен съд. Право на съдебна защита имат само действителните по закон картели.

Едно от най-типичните картелни права е и правото на свободно излизане от картела. Според чл. 39 от Закона за индустрията участниците в него имат не само права, но и задължения. За членовете на картела съществува възможност

³¹ Колев, Св. Цит. съч., с. 555.

³² Пак там, с. 560.

³³ Пак там, с. 565.

доброволно да го напуснат, но ако и останалите членове са съгласни. Ако между страните не се постигне съгласие, приложение намира нормата на чл. 39, ал. 1, б.,б“ и б.,в“ от Закона за индустрията. Напускането на картела по доброволно споразумение може да става въз основа на допълнителен или нов договор между оставащите в картела предприятия и напусналия член или въз основа на арбитражно решение на предвидения в договора помирителен съд.

Тук приложение намира познатото в гражданското право правило *clausula rebus sic stantibus*³⁴. По-конкретно в чл. 15 от ЗККМЦ е предвидено членовете на всички картели при наличността на важни причини да могат да поискат да бъдат освободени от задължения, поети по договора или установени с решението. Тази клауза е необходима, за да се направи по-лесно напускането на картелите, носещи винаги ограничение на стопанската свобода на картелираните предприятия. Ликвидирането на имотните отношения става съобразно правното естество на картелното споразумение. Тежестта на доказване дали е налице такова ограничение е на заинтересованата страна. Същото важи и за доказването, че допълнителните решения на картела налагат по-големи ограничения, отколкото са първоначално уговорени. При преценка на понятието „обикновената предвидливост“ се изхожда от конкретни данни, като вид и размер на картелните предприятия, характер на стопанското споразумение, лични и професионални качества на ръководителите на предприятията.

В съдебната практика за онова време е установено и прието, че ограничението може да изхожда както от страна на целия картел, съответно от неговия управителен орган, така и от отделни действия на някои от картелиралите се предприятия. Ограничение на свободата представлява във всички случаи „систематично нарушение“ на картелния договор от страна на някоя от картелиралите се фирми³⁵.

Предвидена е процедура и по напускане на картела преди изтичането на срока, за който той

е бил учреден. Приема се, че това е особено производство. При предсрочното прекратяване на участието в картела съответното предприятие подава молба до Картелната комисия.

Законът за индустрията предвижда най-общо два вида задължения на членовете на картела: формални – такива, свързани с режима на вписване, и материалноправни – регулиращи стопанската им дейност.

Към първата категория се отнасят задълженията договорът да бъде съставен писмено, да бъде представен за вписване в едноседмичен срок, да се посочат адресите на всички участници, да се предоставят за вписване и всички доверителни добавки към договора, както и всяко последващо допълнение към него. Тези задължения целят да се създаде публичност на обстоятелствата, които подлежат на вписване в картелния регистър, да се избегнат произволите и възможните нарушения на правоотношенията, които са законодателно нормирани.

Задълженията от втората категория са проявление на държавния надзор. Според чл. 12 от ЗККМЦ отделните предприятия не могат да отказват продажбата на производството си направо на търговци и кооперации, нито да налагат на същите сключването на сделки по определени количества от разните качества и видове на стоките. Всички картели са длъжни всеки месец да дават информация за цените на стоките, които продават или, с които търгуват, така и чл. 13, чл. 14, чл. 18 от ЗККМЦ.

С приемането на Закона за индустрията тези сложни и нецелесъобразни изисквания за картелите са отменени³⁶. Законодателното решение е продиктувано от обстоятелството да не се създават неоправдани административни задължения на участниците в картела и да не се нарушава търговската конфиденциалност на информацията за цените. Забранена при картелите е принудително-обвързаната печалба, но независимо от тази забрана, тя съществува в България. Ако се установи такава продажба, на картела се налага глоба³⁷.

³⁴ Диков, Л. Курс по търговско право, С., 1935, том. 1, с. 495 и сл., трето фототипно издание. С.: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 1992, виж също Диков, Л. Курс по гражданско право. Облигационно право. Обща част, III том, С.: Придворна печатница, фототипно издание. С.: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2015, с. 305. Любен Диков посочва, че така се нарича онова правно средство, онзи правен институт, с помощта на който може, държейки сметка на настъпилите обективни промени след сключването на една сделка, да се нагоди изпълнението на същата с оглед на новите условия, като се спазят изискванията на справедливостта.

³⁵ Вж. Решение на Върховен административен съд №512 от 29.02.1936 г., поместено в сп. Адвокатски преглед год. XVI/1936, бр. 17, с. 71.

³⁶ Чл. 31 от Закона за индустрията.

³⁷ Чл. 33 б.,а“ от Закона за индустрията.

Друго съществено задължение на картелите е да не налагат на купувачите на изделия условие да не купуват същия вид стоки и от други предприятия.

Прекратяването на картелите е три вида и също има известни особености³⁸. Картелът може да се прекрати по силата на едно договорно решение, по силата на закона или по силата на административен акт. Разпоредбите на закона се прилагат тогава, когато в договора не е предвидено нищо за прекратяването. Относно прекратяването на картела важат нормите, които уреждат формата, под която той съществува. По-конкретно приложими са чл. 476 от ЗЗД (отм.), за гражданското дружество, чл. 101 от ТЗ (отм.), за събирателното дружество, чл. 209 от ТЗ (отм.), за акционерното дружество, чл. 105 и сл. Закона за ООД (отм.), за дружеството с ограничена отговорност. Това законодателно решение показва, че картелният договор по своята правна същност е договор на частното право, а не на публичното. Той се прекратява съобразно клаузите в договора за картел, които се уговарят между страните с оглед свободата на договаряне. В случай че такава уговорка липсва или е недействителна, договорът се прекратява по силата на съдебен или административен акт.

Прекратяването на картела по чл. 481 от ЗЗД от 1892 г. (отм.) става от съда. Съдебното решение освобождава членовете на съглашението от взаимните им задължения, а причините за прекратяването могат да са най-различни. При прекратяването на картелите от съществено значение е да се установи действителното намерение на контрагентите за целите на картела и за поетите от тях задължения. Несъстоятелността на един участник в картела не следва да води до неговото прекратяване, тъй като обявените в несъстоятелност участници в картела са самостоятелни юридически лица, които са обвързани от другите предприятия, не по правно-организационната си форма, а по силата на една облигационна връзка.

Прекратяването на един картел с административен акт се извършва от министъра на търговията, промишлеността и труда. Когато той намери, че даден картел ограничава свободната конкуренция по начин, вреден за държавата, на осн. чл. 40, б., в“ от Закона за индустрията, той може да го разтури. За прекратяването от страна на министъра се взема и становището на Кар-

телната комисия. Заинтересованите страни имат право да обжалват прекратяването с касационна жалба пред Върховния административен съд³⁹. Касае се за упражняване на съдебен надзор за законосъобразност на административния акт на министъра, тъй като с решението си, той внася правна промяна в съществуващите до момента елементи на картелния договор, в случая отнасящи се до модалитета – срок на договора.

В Закона за индустрията няма текст, който да регулира ликвидацията на картелите. Затова приложими ще са правилата за ликвидация по отделните закони, въз основа на които е създаден картелът.

Правната ни система възприема по отношение на картелите един междинен държавен контрол. Касае се до административен надзор върху картелите от страна на държавата, който се разпростира само върху тези, основани на територията на страната, но не и върху международните такива.

Държавата не упражнява надзор върху създаването на картелни споразумения, което е и напълно свободно. Тя само контролира тяхната дейност и ограничава вредните им проявления. В ЗККМЦ по-рано са предвидени по-строги норми на държавен надзор върху картелите, които съществено се отличават от всички останали закони в Европа. След отмяната на ЗККМЦ новият Закон за индустрията урежда режима на надзора, който е по-близък до реалните икономически условия в България, които са различни от някои индустриални страни в Западна и Средна Европа.

Дейността на държавния надзор върху картелите се разделя най-общо на две фази. Първата фаза се свързва с узаконяването на картела, а втората фаза е на действителния контрол върху стопанската дейност. Първата фаза е наблюдателна. За нея е характерно, че всички картелиращи се предприятия следва да уведомят държавата, че ще учредят картел. Като фаза на уведомлението тя се свързва с режима на вписване на картелите. Във втората фаза държавата упражнява фактически надзор върху дейността на картела. Надзорната дейност се осъществява от органи на властта и по-специално от инспектората при Министерството на търговията.

За обезпечение на този надзор картелите са задължени да дават сведения с мотиви или обяснения за всички промени в цените или про-

³⁸ Джиджов, П. Цит. съч., с. 147, 149.

³⁹ Стайнов, П. Административно правосъдие, С., 1936–1937, том I и II, стр. 361 и сл., така и чл. 40 от Закона за административното правосъдие, обн. ДВ, бр. 74 от 3 април 1912 г.

дажните условия. Нормирането на цените е една от най-оспорваните от страна на икономистите мерки за борба с картелните споразумения. В Европа единствената страна освен България, която предвижда нормирането на цените като средство за борба със злоупотребите на картелите, е Норвегия. Останалите държави със специално картелно законодателство, като се изключи законодателството върху принудителните картели, не са въвели тази несигурна и преходна мярка. Възможностите тя да бъде приложена в България се ограничават с приемането на Закона за осигуряване на снабдяването и регулиране на цените от 1940 г.⁴⁰ Средство за борба с картелите е и намалението на вносните мита на стоките. Произходът на тази мярка води своето начало от Канадския Combines investigation act от 1923 г. В Европа тя е въведена от Германия с нейния Kartell Notverordnung едва през 1930 г. Унгария я заема от Германия, а малко по-късно България я въвежда в чл. 14 т. 2 от ЗККМЦ.

С основание се изтъква от юридическата мисъл на буржоазна България, че правният режим на картелите в България и административният надзор върху тях са едни от най-съвършените в Европа. Те достойно съперничат на установените норми относно картелите в държави като Германия, Австрия и Франция. С изменението на Конституцията на България частните монополни съглашения и сдружения, като картели, тръстове и концерни, се забраняват⁴¹.

4. Заключение

Нормативната уредба на конкурентното право и в частност на картелното право в България има първостепенно значение за защитата от непочтената конкуренция. Тя отразява напредъка на правната доктрина и юриспуденция както в Европа, така и в САЩ. Българският законодател, отчитайки особеностите на икономическата среда за посочения период, приема разпоредби, които подробно уреждат държавния надзор както върху монополните предприятия, така и върху тези, които се ползват от облагите на отменения Закон за насърчаване на индустрията. Изключително модерен за времето си се явява Картелният съд. Неговите функции са проекция на законодателните съображения в България, административното правораздаване да се отдели от общото такова и да се повери на административен съд, в частност на Върховния административен съд. За първи път се създава същински държавен административен

орган – Картелна комисия, която осъществява административен надзор върху картелите.

Наблюдават се и пропуски в анализираната по-горе уредба (напр. в Закона за контрол върху картелите и монополните цени) относно съдебния контрол върху актовете на министъра на търговията, промишлеността и труда и характера на съдебното производство. В първия случай не е предвиден съдебен надзор върху административен акт – резолюцията на министъра, с която той утвърждава нормирането на цените по чл. 14, т. 1 от Закона за контрола върху картелите и монополните цени, а във втория случай е явна невъзможността на страните и техните защитници да вземат участие в производството пред Картелния съд по чл. 9 от същия закон.

Изложеното в настоящата статия показва, че правната уредба и предвиденият съдебен контрол върху административните юрисдикции оказват положително влияние и стабилност на икономиката в България. Поради това през изминалия исторически период поставената от държавата задача да се защити конкуренцията способства за създаване на стопански либерализъм, който се развива в условията на свободна конкуренция и създава конкурентноспособно национално производство.

БИБЛИОГРАФИЯ

Диков, Л. Търговско право. Свободен Университет за политически и стопански науки, С.: Печатница „Балкан“, 1925. // **Dikov, L.** Targovsko pravo. Svoboden Universitet za politicheski i stopanski nauki, S.: Pechatnitsa „Balkan“, 1925.

Диков, Л. Курс по гражданско право. Облигационно право. Обща част, том III, 1934, фототипно издание. С.: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2015. // **Dikov, L.** Kurs po grazhdansko pravo. Obligatsionno pravo. Obshta chast, tom III, S., 1934, fototipno izdanie, S.: Univ. izd. „Sv. Kliment Ohridski“, 2015.

Диков, Л. Курс по търговско право, II изд., Т. 1, С., 1935. // **Dikov, L.** Kurs po targovsko pravo, II izd., T.1, S., 1935.

Диков, Л. Курс по търговско право, С., 1935, том. 1, трето фототипно издание, С.: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 1992. // **Dikov, L.** Kurs po targovsko pravo, S., 1935, tom. 1, treto fototipno izdanie, S.: Univ. izd. „Sv. Kliment Ohridski“, 1992.

Димитрова, Е. Необходим ли е чл. 19 от Закона за защита на конкуренцията за ефективното прилагане

⁴⁰ **Колев, Св.** Цит. съч., с. 577.

⁴¹ Вж. чл. 10 от Конституцията на България от 06.12.1947 г.

на забраната за злоупотреба с господстващо положение“ и може да бъде намерена на интернет адрес – <http://ebox.nbu.bg/dp25/pdf/13.pdf>. // **Dimitrova, E.** Neobhodim li e chl. 19 ot Zakona za zashtita na konkurentsiyata za efektivnoto prilagane na zabranata za zloupotreba s gospodstvashto polozhenie“ i mozhe da bade namerena na internet adres – <http://ebox.nbu.bg/dp25/pdf/13.pdf>

Джиджов, Д. П. Правната същност на картелите, сп. Юридическа мисъл, год. XII, кн. 3, май – юни 1931 // **Dzhidzhov, D. P.** Pravната sashtnost na kartelite, sp. Yuridicheska misal, God. XII, kn. 3, may – yuni 1931.

Кацаров, К. Систематичен курс по българско търговско право, четвърто фототипно издание, С., 1990. // **Katsarov, K.** Sistematischen kurs po balgarsko targovsko pravo, chetvarto fototipno izdanie, S., 1990.

Колев, Св. Правен режим на картелите в България, сп. Архив за правни науки, 1940, кн. 1. // **Kolev, Sv.** Praven rezhim na kartelite v Bulgariya, sp. Arhiv za pravni nauki, 1940, kn. 1.

Колев, Св. Правна регламентация на непочтената конкуренция в България, сп. Архив за правни науки, 1941. // **Kolev, Sv.** Pravna reglamentatsia na nepochtenata konkurentsia v Bulgaria, sp. Arhiv za pravni nauki, 1941.

Марков, Е. Предотвратяване на нелоялната конкуренция, сп. Търговско право, 1996, № 3–4 // **Mar-**

kov, E. Predotvratyavane na neloyalnata konkurentsia, sp. Targovsko pravo, 1996, № 3–4.

Марков, М. Ограничаване на конкуренцията (Забранени споразумения, решения и съгласувани практики по чл. 9 33К), С.: Изд. Сиби, 2000. // **Markov, M.** Ogranichavane na konkurentsiyata (Zabraneni sporazumenia, reshenia i saglasuvani praktiki po chl. 9 ZZK), S.: Izd. Sibi, 2000.

Матеина, Е. Доктрината за съществените съоръжения. – Европейски правен преглед, том XVI, Българска асоциация за европейско право, 2016. // **Mateina, E.** Doktrinata za sashtestvenite saorazhenia. – Evropeyski praven pregled, tom XVI, Balgarska asotsiatsia za evropeysko pravo, 2016.

Стайнов, П. Административно правосъдие, том I и II С., 1936–1937. // **Staynov, P.** Administrativno pravosadie, tom I i II, S., 1936–1937.

Bell, P. M. H. France and Britain 1940–1994, The Long Separation, Routledge Tailor and Francis Group, London and New York, 2014.

Douglas F. Broder. A guide to US Antitrust law, London, Sweet and Maxwell, 2005.

Whish R. Competition Law, Oxford University Press, 2005.